

УДК 821.111

АННА СОЛОМЧЕНКО

(Полтава)

РОЛЬ НАРАТОРА У СТВОРЕННІ КОНЦЕПЦІЇ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ В РОМАНІ В. М. ТЕККЕРЕЯ «ЯРМАРОК МАРНОСЛАВСТВА»

Важливим досягненням епохи реалізму став роман В. М. Теккеря «Ярмарок марнославства», у якому достовірне зображення історичних подій поєдналося із соціально-філософською та моральною проблематикою. У зв'язку з цим мета дослідження – розглянути образ наратора в романі «Ярмарок марнославства», установити зв'язки наратора з іншими персонажами твору, а також виявити особливості художнього світу в романі в аспекті оповідних форм.

Образ наратора в романі В. М. Теккеря виконує такі функції: проблемно-тематичну, імагогічну, композиційну, динамічну. Наратор у романі «Ярмарок марнославства» активно взаємодіє з іншими персонажами твору, простежуючи перебіг їхніх життєвих колізій, а також уступає в діалог із читачем (за допомогою риторичних запитань, звертань, моральних настанов). Провідними засобами створення художнього світу є іронія, алегорія, антитеза, контрасти, алюзії та ремінісценції тощо. Художній світ у романі «Ярмарок марнославства» є багатоплановим, унаслідок чого розкриття головних сюжетних ліній та динаміки характерів героїв роману відбувається через поєднання індивідуального, конкретно-історичного та загальнолюдського планів.

Ключові слова: В. М. Теккерей, «Ярмарок марнославства», реалізм, художній світ, образ, мотив, герой, наратор.

Роман В. М. Теккеря (*William Makepeace Thackeray, 1811–1863*) «Ярмарок марнославства» («*Vanity Fair*», 1847–1848) є знаковим для англійської літератури доби реалізму. У творі, що написаний за часів правління королеви Вікторії (1837–1901), знайшли відбиток провідні суспільно-політичні процеси, реалії життя різних верств англійського суспільства в роки наполеонівських війн, а також типові людські характери й особистісні взаємини. Це один із перших творів, у якому засобами реалізму розкриті аспекти приватного й суспільного буття в тісному взаємозв'язку.

«Ярмарок марнославства» привертав увагу як українських (Р. Майборода [6], В. Іваненко [3], І. Плавуцька [8]), так і зарубіжних літературознавців (Л. Джедвін [11], К. Мілн [12], М. Дібаттіста [9]). Так, К. Мілн відзначила вплив історичних подій та суспільно-філософських тенденцій на

формування естетичних поглядів автора. Розглянувши систему образів у романі, дослідниця зробила висновок, що підзаголовок твору – «Роман без героя» – є своєрідним ключем до розуміння конфліктів твору. Мотив невинуватої ідеалізації та героїзації людини, на думку К. Мілн, є наскрізною темою у творчості письменника: «Misdirected hero-worship is a recurrent theme in Thackeray's fiction» [12, p. 125].

Т. Іваненко виявила різновиди контексту в романі «Ярмарок марнославства» та їхню роль у формуванні іронічного смислу. Дослідниця наголошує, що найбільшої кількості іронічних ефектів (ситуативна й асоціативна іронія) автор досягає завдяки використанню макроконтексту й метаконтексту, водночас реалізація іронії в мікроконтексті набуває умовних форм [4].

І. Плавуцька простежила рецепцію творчості В. М. Теккерея в українському культурному просторі. Дослідниця зауважила, що корифеї національного руху, які проводили активну просвітницьку роботу серед молоді, виявляли значний інтерес до творчості митця: «І. Франко вважав «Ярмарок Суети» одним із найвагоміших досягнень британського письменника і плевав надію видати його переклад у «Дрібній бібліотеці», яка була започаткована з метою пропагування та поширення найкращих творів зарубіжної літератури серед народних мас Галичини» [8, с. 123]. У листуванні І. Франка з М. Драгомановим також звучить думка про переклади, видання й розповсюдження на теренах України творів видатних європейських авторів.

Незважаючи на інтерес дослідників до творчості В. М. Теккерея, не всі аспекти його спадщини розглянуті повною мірою. Це стосується передовсім наративної структури його романів, форм нарації та їхнього впливу на створення художніх образів, конфліктів і художньої картини світу загалом. Сучасні здобутки наратології сприятимуть новому осмисленню романної спадщини митця та розширенню уявлень про його індивідуальний стиль.

Мета нашого дослідження – розглянути образ наратора у романі В. М. Теккерея «Ярмарок марнославства», встановити зв'язки наратора з іншими персонажами твору, а також виявити особливості художнього світу в романі в аспекті оповідних форм.

Р. В. Майборода вважає, що образ розповідача, або Ляльковика, є повноправним учасником зображених у романі подій [6]. Хоча розповідач безпосередньо не втручається в розвиток сюжету, його всеохопна присутність у творі відчутна завдяки постійним коментарям. Супроводжуючи персонажів у їхніх життєвих колізіях, наратор аналізує вчинки й характери, робить спостереження, передбачення, узагальнення. Водночас наратор у романі В. М. Теккерея ніби вивисується над іншими персонажами й легко переходить від сцен приватного життя до осмислення важливих філософських і суспільних проблем, широких процесів у культурному житті Європи. Його коментарі дозволяють читачам стежити за розвитком англійського суспільства в період індустріальної революції, а також усвідомити вплив наполеонівських війн на соціальні процеси в державі: «It was the women's tribute to the war. It taxes both alike, and takes the blood of the men, and the tears of the women» [13, p. 612].

Характерною ознакою XIX ст. стала невпинна урбанізація в країнах Європи й у Англії зокрема. Кількість міст зросла майже в'ятеро, а сполучення між ними забезпечувалося за рахунок нових транспортних засобів (потягів та ін.). У Великій Британії переважна більшість населення жила в містах, що спричинило такі проблеми, як перенаселення й антисанітарія. Через коливання ринку праці та нерівномірний розподіл прибутків економічна стратифікація виявилася в XIX ст. особливо потужно. Як писав Б. Дізраелі, в Англії фактично відбувся поділ суспільства на дві частини – націю багатих і націю бідних [10]. У деяких містах з'явилися так звані «соціальні будинки» – помешкання, споруджені з метою надати житло найбіднішій частині населення.

Урахування актуального історичного контексту, національно-культурної своєрідності життя англійського суспільства, а також глибоке розуміння взаємозв'язку між загальнолюдським та індивідуальним дозволило В. М. Теккереєві найбільш повно розкрити основні сюжетні лінії та характери в романі «Ярмарок марнославства». Приділяючи увагу долям окремих героїв, розповідач аналізує їхні вчинки в контексті загальної духовної атмосфери Європи. Зображуючи події, що привели до відновлення наполеонівської імперії, автор зазначає, що перебіг глобальних суспільно-політичних процесів XIX ст. справив безпосередній вплив на персонажів – зокрема,

воєнні битви того часу та зміна політичних сил зумовили фінансовий крах родини Седлі. «Bon Dieu, I say, is it not hard that the fateful rush of the great Imperial struggle can't take place without affecting a poor little harmless girl of eighteen, who is occupied in billing and cooing, or working muslin collars in Russell Square?» [13, p. 332].

Головною формою простору в художньому світі роману є місто (Лондон, Париж та ін.). Оскільки в місті зустрічаються представники різних соціальних верств, воно постає унікальним культурним середовищем, де виникають нові можливості для освіти, професійної співпраці, обміну досвідом, але водночас збільшується кількість релігійних, етнічних, соціальних, економічних конфліктів. Це надзвичайно багатогранний простір, що дозволяє розповідачеві змалювати життя суспільства в усіх його проявах, а також представити головних героїв у звичному для них середовищі, де визначальні риси їхнього характеру виявляються найяскравіше: «...and though he dined off boiled mutton, had always three footmen to serve it» [13, p. 161]. Невипадково саме в містах розгортається більшість суспільних і моральних колізій між персонажами «Ярмарку марнославства».

Отже, місто в романі В. М. Теккерея стає своєрідним театром соціальної дії, естетичним символом колективної єдності й різноманіття світоглядів: «Місто сприяє мистецтву і є мистецтвом, місто творить театр і є театром. Саме в місті – як у театрі – більш рішучі людські дії через конфлікт і співпрацю між особами, подіями та групами концентруються і досягають свого вираження у важливих кульмінаційних моментах» [7, с. 11].

За допомогою використання алюзій та ремінісценцій, іронії, алегорії, контрастів В. М. Теккерей досягає ефекту динамічності художнього світу, зображеного в романі, наближення його до реальності, увиразнення окремих образів і деталей. Прийом антитези дозволяє авторові розкрити індивідуальність кожного персонажа порівняно з іншими (Ребекка Шарп – Емілія Седлі, Джоз Седлі – Родон Кроулі, Джордж Осборн – капітан Доббін і т. ін.), проілюструвати відмінності між різними соціальними верствами, а також висвітлити взаємодію між героями: «And there are sweet modest little souls on which you light, fragrant and blooming tenderly in quiet shady places; and there are garden-ornaments, as big as brass warmingpans, that are fit to stare the sun itself out of countenance» [13, p. 215].

Такі соціальні явища, як бідність, хабарництво, розпуста, шахрайство яскраво постають перед читачами роману «Ярмарок марнославства» В. М. Теккерея на прикладі глибоко особистісних історій. Розповідач захоплюється спритністю й хитрістю Ребекки, яка ніколи не могла розрахуватися з боргами, однак піклувалася про сімейний добробут, уміло вела господарство й підтримувала репутацію вишуканої світської дами: «Everybody in Vanity Fair must have remarked how well those live who are comfortably and thoroughly in debt: how they deny themselves nothing; how jolly and easy they are in their minds <...> Long custom, a manly appearance, faultless boots and clothes, and a happy fierceness of manner, will often help a man as much as a great balance at the banker's» [13, p. 425]. Побутові сцени із життя подружжя Кроулі ілюструють роздуми автора про економічні відносини в суспільстві, а проблематика роману загалом набуває широкого соціально-філософського змісту.

Зображуючи повсякденне життя англійського суспільства об'єктивно й без прикрашання, наратор одночасно веде постійний діалог із читачем, дозволяючи йому заглибитися в художній світ роману, ніби на рівних із романними персонажами. У XIX ст., коли книгодрукування стало загально визнаною практикою в Європі, письменники були змушені орієнтуватися на смаки читачів, урахувати особливості світогляду й ціннісні орієнтири людей того часу. Тому зовсім не випадковим у романі В. М. Теккерея є прийом діалогу наратора з читачами, що дозволяє авторові створити враження зворотного зв'язку, невимушеного обміну думками: «But my kind reader will please to remember that this history has 'Vanity Fair' for a title, and that Vanity Fair is a very vain, wicked, foolish place, full of all sorts of humbugs and falsenesses and pretensions» [13, p. 150].

Однак варто зазначити, що образ наратора (або Ляльковика) не тотожний образу автора, хоча розповідачеві й притаманні деякі автобіографічні риси. Розповідач у романі постає як володар створеного ним художнього світу, в якому він може передбачити наслідки будь-яких подій

і простежити долі будь-яких героїв на підставі аналізу їхніх характерів. Так, кожна дійова особа у творі постає ніби лялькою з певними властивостями, покликаною розважати публіку, і хоча їй притаманна деяка індивідуальність, але розповідач не ставиться до неї як до повноцінної особистості: «The famous little Becky Puppet has been pronounced to be uncommonly flexible in the joints, and lively on the wire; the Amelia Doll, though it has had a smaller circle of admirers, has yet been carved and dressed with the greatest care by the artist; the Dobbin Figure, though apparently clumsy, yet dances in a very amusing and natural manner...» [13, p. 4]. Знаючи все про своїх «ляльок» і про світ, у якому вони діють, розповідач заохочує читачів долучитися до інтелектуальної гри, зробити власні припущення й висновки, які будуть підтверджені або спростовані в ході сюжету.

Присутність багатогранного образу розповідача дозволяє В. М. Теккереві створити унікальний художній світ, що нагадує реальну дійсність, однак не є точною її копією. Цей світ, безумовно, є динамічним, оскільки персонажі й події показані не статично, а в їхньому розвитку. Більше того, закономірності функціонування цього художнього світу й ті події, що в ньому відбуваються, великою мірою зумовлені думками, емоціями й учинками персонажів: «The world is a looking-glass, and gives back to every man the reflection of his own face» [13, p. 20]. І навпаки – розуміння мотивів, що приховані за поведінкою героїв, неможливе без осмислення сутності ярмарку марнославства. Розповідач теж активно взаємодіє із зображеною художньою дійсністю, сама його присутність уможливорює побудову системної й структурованої моделі світу з певними духовними орієнтирами: «Все мыслимые пространственные и временные отношения приобретают ценностный центр, слагаются вокруг него в некоторое устойчивое архитектурное целое» [1, с. 53]. Отже, авторові вдається створити багатоплановий художній світ, модель якого невідворотно залежить від людей, що цей світ населяють.

Незважаючи на те, що життя європейського суспільства змінилося на краще завдяки досягненням науково-технологічного прогресу, автор наголошує, що переважна більшість населення ще не була готова до сприйняття масштабних змін. Брутальність суспільної культури, занепад родинних і дружніх зв'язків, знедуховлення й соціальна несправедливість унеможливляли побудову гармонійного суспільства на демократичних засадах. Рушійними силами, що скеровують учинки персонажів на «Ярмарку марнославства» і визначають особливості створеної В. М. Теккереем художньої реальності, є лицемірство, жадібність, честолюбство, лестоші, самовпевненість і брехня. Наприклад, змальовуючи сім'ю Кроулі, наратор зазначає, що головним чинником, який впливає на динаміку взаємин між членами родини, є гроші: «These money transactions – these speculations in life and death – these silent battles for reversionary spoil – make brothers very loving towards each other in Vanity Fair» [13, p. 181]. Загалом жага до збагачення спонукає багатьох героїв роману до підступних і нищих учинків – зокрема, Ребекка Шарп навчилася обманювати вже в юності, приписуючи собі та своїм предкам виняткові здобутки, щоб досягти високого суспільного статусу, покращити власну репутацію і матеріальний стан: «And curious it is that as she advanced in life this young lady's ancestors increased in rank and splendour» [13, p. 22]. Розповідач наголошує, що у світі, де найвищою цінністю є гроші, немає місця для щирих та світлих почуттів, й особливо застерігає молодих людей, щоб вони не були занадто чесними – адже це може зашкодити їхньому просуванню в суспільстві: «Be shy of loving frankly; never tell all you feel, or (a better way still), feel very little. See the consequences of being prematurely honest and confiding, and mistrust yourselves and everybody» [13, p. 343].

В. М. Теккерей указує, що герої, змушені боротися за виживання на ярмарку марнославства, великою мірою покладаються на долю й на таланти; їхнє фінансове становище ненадійне, їхні моральні цінності хисткі, а їхня репутація щомиті може бути зруйнована: «Our luck may fail; our powers forsake us; our place on the boards be taken by better and younger mimes – the chance of life roll away and leave us shattered and stranded. <...> If quacks prosper as often as they go to the wall – if zanyes succeed and knaves arrive at fortune, and vice versa, sharing ill-luck and prosperity for all the world like the ablest and most honest amongst us – I say, brother, the gifts and pleasures of Vanity Fair cannot be held of any great account» [13, p. 342]. Письменник зазначає, що дарунки й задоволення «Ярмарку марнославства» не мають справжньої вартості, оскільки вони не можуть забезпечити

щастя у довгостроковій перспективі й часто викликають осуд із боку оточення. Але автор не говорить, що є важливішим за випадкові втіхи; читач має самостійно обрати й осмислити духовні цінності, які видаються йому найбільш привабливими.

На підставі проведеного дослідження ми дійшли таких висновків.

В. М. Теккерей – видатний представник англійської літератури XIX ст. Його роман «Ярмарок марнославства» став важливим новаторським досягненням епохи реалізму, у якому достовірне зображення історичних подій поєдналося з гострою соціально-філософською та моральною проблематикою.

Образ наратора в романі В. М. Теккерей виконує такі функції: проблемно-тематичну (формує коло провідних проблем, тем, мотивів), імагогічну (образотворчу), композиційну (забезпечує поєднання різних сюжетних ліній і перехід між ними), динамічну (зображення характерів і взаємин між героями в їхньому розвитку).

Наратор у романі «Ярмарок марнославства» активно взаємодіє з іншими персонажами твору, простежуючи перебіг їхніх життєвих колізій, а також уступає в діалог із читачем (за допомогою риторичних запитань, звертань, моральних настанов).

Художній світ у романі В. М. Теккерей «Ярмарок марнославства» є цілісною, динамічною, відкритою системою, своєрідність якої обумовлена історичними й національно-культурними особливостями життя англійського суспільства в XIX ст. Але якщо спочатку увага наратора була зосереджена на приватних історіях окремих персонажів, то згодом оповідь набувала узагальненого характеру, а проблематика стала складнішою й розгалуженою. Відповідно художній простір роману виходить за межі Англії, стаючи частиною широкого європейського культурного контексту.

На підставі оригіналу твору В. М. Теккерей нами було встановлено, що провідними засобами створення художнього світу є іронія, алегорія, антитеза, контрасти, алюзії та ремінісценції тощо. Художній світ у романі «Ярмарок марнославства» є багатоплановим, унаслідок чого розкриття головних сюжетних ліній та динаміки характерів героїв роману відбувається через поєднання індивідуального, конкретно-історичного та загальнолюдського планів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. К философии поступка / М. Бахтин // Собрание сочинений : в 7 т. / М. Бахтин. – Москва : Русские словари, 2003. – Т. 1. Философская эстетика 1920-х годов. – С. 7–68.
2. Быстрикова Н. Ф. Способы декодирования стилистических аллюзий (в романе В. Теккерей «Ярмарка тщеславия») / Н. Ф. Быстрикова, С. Б. Томашевич // Вестник РУДН. Серия «Лингвистика». – 2011. – № 3. – С. 95–101.
3. Іваненко В. Champ/contrechamp літератури і кіно: історія екранізації роману У. М. Теккерей «Ярмарок марнославства» / В. Іваненко // Сучасні літературознавчі студії. У просторі наукового пошуку. – 2014. – Вип. 11. – С. 271–279.
4. Іваненко Т. И. Контекст как приоритетный аспект формирования иронического смысла в романе У. М. Теккерей «Ярмарка тщеславия» / Т. И. Иваненко // Вестник ЧелГУ. – 2011. – № 25. – С. 73–76.
5. Климонтова А. А. Формы авторского присутствия в романе У. Теккерей «Ярмарка тщеславия» / А. А. Климонтова // Вестник НовГУ. – 2013. – № 72. – С. 32–35.
6. Майборода Р. В. Образ Ляльковика стосовно персонажів, читача та оповідача в романі У. М. Теккерей «Ярмарок марнославства» / Р. В. Майборода // Літературознавство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lib.chdu.edu.ua/pdf/novitfilolog/13/67.pdf> (дата звернення: 14.10.2017). – Назва з екрана.
7. Мамфорд Л. Що таке місто / Л. Мамфорд // Анатомія міста: Київ. Урбаністичні студії. – Київ : Смолоскип, 2012. – С. 10–14.
8. Плавуцька І. Рецепція творчості В. Теккерей в Україні: літературний і загальнокультурний дискурс / І. Плавуцька // Studia methodologica. – Тернопіль : ТНПУ, 2013. – Вип. 35. – С. 122–124.
9. Dibattista M. The Triumph of Clytemnestra: The Charades in Vanity Fair / M. Dibattista // PMLA. – Vol. 95. – No 5. – P. 827–837.
10. Disraeli B. Sybil, or the Two Nations / B. Disraeli. – 2008. – 404 p.
11. Jadwin L. Clytemnestra Rewarded: The Double Conclusion of Vanity Fair / L. Jadwin // Famous Last Words: Changes in Gender and Narrative Closure. – Charlottesville : University Press of Virginia, 1993. – P. 35–61.

12. Milne K. *At Vanity Fair: From Bunyan to Thackeray* / K. Milne. – Cambridge : Cambridge University Press, 2015. – 228 p.
13. Thackeray W. M. *Vanity Fair* / W. M. Thackeray. – Wordsworth Editions, 1992. – 720 p.

REFERENCES

1. Bakhtin, M. (2003). *Philosophy of Action*. In *Collected Works [To the philosophy of action]* (pp. 7-68). Moscow, Russkie slovari.
2. Bystrikova, N., & Tomashevich S. *Ways of Decoding Stylistic Allusions* (in W. Thackeray's "Vanity Fair") [Methods for decoding stylistic allusions (in the novel by W. Thackeray "Vanity Fair")]. *Vestnik RUDN. Series: Linguistics*, 3, 95-101.
3. Ivanenko, V. (2014). *Champ/contrechamp in Literature and Cinema: the History of W. M. Thackeray's "Vanity Fair" Film Adaptations* [Champ/contrechamp in Literature and Cinema: the History of screenings of the novel W. M. Thackeray's "Vanity Fair"]. *Suchasni literaturoznavchi studii. U prostori naukovogo poshuku*, 11, 271-279.
4. Ivanenko, T. (2011). *Context as a Chief Aspect of Irony in W. M. Thackeray's "Vanity Fair"* [Context as a Chief Aspect of Irony in W. M. Thackeray's "Vanity Fair"]. *Vestnik ChelGU*, 25, 73-76.
5. Klimontova, A. (2013). *Author's Masks in W. Thackeray's "Vanity Fair"* [Author's Masks in W. Thackeray's "Vanity Fair"]. *Vestnik NovGU*, 72, 32-35.
6. Maiboroda, R. *The Image of Puppeteer as Related to Characters, Readers and the Author in W. Thackeray's "Vanity Fair"* [The Image of Puppeteer as Related to Characters, Readers and the Author in W. Thackeray's "Vanity Fair"]. Retrieved from <https://lib.chdu.edu.ua/pdf/novitfilolog/13/67.pdf>
7. Mumford, L. (1945). *City Development*. *Journal of Educational Sociology*, 19(4), 269. doi:10.2307/2263271.
8. Plavutska, I. (2013). *Ukrainian Reception of W. M. Thackeray's Works: Literary and Cultural Discourse* [Ukrainian Reception of W. M. Thackeray's Works: Literary and Cultural Discourse]. *Studia methodological*, 35, 122-124.
9. Dibattista, M. (1980). *The Triumph of Clytemnestra: The Charades in Vanity Fair*. *Pmla*, 95(5), 827. doi:10.2307/461760
10. Disraeli, B., & Shrimpton, N. (2017). *Sybil, or, The Two Nations*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
11. Jadwin L. (1993). *Clytemnestra Rewarded: The Double Conclusion of Vanity Fair*. In *Famous Last Words: Changes in Gender and Narrative Closure* (pp. 35-61). Charlottesville: University Press of Virginia.
12. Milne, K. (2017). *At Vanity Fair: from Bunyan to Thackeray*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Thackeray, W. (2017). *Vanity Fair*. London: Macmillan Collectors Library.

ANNA SOLOMCHENKO

THE NARRATOR'S ROLE IN CREATING THE CONCEPT OF A FICTIONAL WORLD IN W. M. THACKERAY'S "VANITY FAIR"

This article explores W. M. Thackeray's satirical novel "Vanity Fair" as a prominent example of British realism. First published in 1847-48, the book exposes common human vices and provides a vibrant depiction of society in early 19th-century Britain.

The aim of this study is to examine the narrator's role in "Vanity Fair", determine his relations with other characters, and describe the peculiarities of the fictional world created by W. M. Thackeray. Accordingly, the main idea of the article is as follows: Because the narrator is present in every chapter, following the characters through their successes and failures, making assumptions and predictions, his ubiquitous presence is vital to the plot development.

This article gives a detailed analysis of the stylistic tools employed by W. M. Thackeray with the purpose of creating a unique fictional world, determines their functions and their relation to the novels' idea. These tools include irony, allegory, antithesis, juxtaposition and the like. Thus, due to the diversity of characters, plot lines, linguistic and stylistic elements, W. M. Thackeray's fictional world is presented to the reader as a vivid and dynamic system, which possesses its own values and laws.

The article is of interest to students, teachers of schools and universities, and to everybody who enjoys studying British realism and 19th-century literature.

Key words: W. M. Thackeray, "Vanity Fair", realism, fictional world, image, motive, character, narrator.

Одержано 11.12.2017 р.